

¡BOMBA!

Fatal guerra, te dirán,
se te advierte, aunque te duela,
que te pase en Venezuela
igual que en Afganistán

k'intsil

Edición de fin de semana, del viernes 19 al domingo 21 de diciembre de 2025

CAMPECHE · YUCATÁN · QUINTANA ROO · AÑO 11 · NÚMERO 2631 · www.lajornadamaya.mx

CH'ÍICH' JA',

ba'alche' beetik u no'ojan yantal kuxtal ja'ob ma' seen taamtako'obi'

K'ajóolta'an tumen ku maan u chuk ba'al u jaant tu'ux ku yantal yéetel ti' jáal ja', le beetike' ku yáantaj ti'al u yantal u p'iis ba'alche'ob je'el bix krustaaseob yéetel uláak'o'ob. Beyxan wa ku yila'ale', ku na'ata'al uts yanik u kuxtal mangaro'ob yéetel úmedalo'ob. U k'aaba' ich káastelan t'aane' garza nocturna coroamarilla wa corona clara, yéetel u sientiifiko k'aaba'e' Nyctanassa Violácea.

U k'u'uk'mel ch'íich'e' ch'oj-boox. U poole' boox, yéetel u p'óote' k'aank'an yéetel kreema, ts'o'oke' u p'u'uke' sak. U xaawe' k'aank'an, yéetel chaktak u yicho'obi', beey tu tsolaj Jacqueline May Díaz, máax beetik u k'a'aytaijlo'ob u múuch'kabil Desarrollo y Medio Ambiente, A.C.

Tu tsikbaltaj u koj ch'íich'e' boox yéetel polok, ts'o'oke' beey ts'a'aban ti'o' ti'al u béeytal u chukik ba'al u jaantej. U yiche' nuuktak yéetel chaj, no'ojantak ti'al u paakat de áak'ab. Kéen jo'op'ok u kaxtik u núupe' u xaawe' yaan k'iin ku súutul k'as chaktak.

"Le ch'íich'o'oba' ku k'uchul u p'is ichil 55 tak 70 sentiimetro'ob, yéetel ma' jach ya'ab u jela'anil ichil u xch'upul yéetel u xibil ch'íich'i'".

Suuk u péek de áak'ab. Ku je'elsikubáaj ka'alikil jok'a'an k'iin tu k'ab che'ob. Jach uts u jaantik káangrejo'ob yéetel krustaaseob, ts'o'oke' yaan ku yila'al ichil u k'áaxil Área de Protección de Flora y Fauna "Laguna de Términos", beey tu tsolaj xbiologáa Estela Díaz Montes de Oca.

Kaja'an tu beel ja'ob, mariismaob yéetel manglaro'ob ma' jach taamtako'obi'. Jatsa'an ichil ba'alche'ob "ma' nojoch sajbe'entsil yanik" u ch'éejeli'.

OOCHEL ANDY WILSON

ESPECIAL: FAUNA NUESTRA | MIGUEL AMÉNDOLA P. 42 YÉETEL 43

